

דף נז

'קפץ ר' עקיבא...' – שלש פעמים מצינו לשון זו, 'קפץ ר' עקיבא' – כאן ובברכות לו. ובתוספתא דמאי ה, כו. [וכן מצינו פעם אחת אצל ר' יהושע – בתוספתא אהלות ג, ד. וכן מובא בירושלמי ברכות מא: על ר' חגי. ועוד מצינו 'קפץ ונשבע' בר' חייא ובר קפרא – ביבמות לב:].
וע' בתוספתא זבים א, ב, ש' עקיבא אמר לתלמידו: לא כל הקופץ משתבת, אלא הנותן את הטעם' (עפ"י 'בשולי גליוני'. ע"ש).

(ע"ב) 'זהלא כבר נאמר ואכלתם אתו בחפזון – עד שעת חפזון' – כי על פי פשט מה בא ללמדנו, הלא כבר נאמר 'וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם'. ומהו 'ואכלתם אתו בחפזון' – לציין זמן לסיים אכילתו.

'זממאי דר' אלעזר בן עזריה ודאורייתא, דלמא דרבנן ולהרחיק מן העבירה...' – ומה שלא עשו חכמים הרחקה לדעת ר' אלעזר בן עזריה שאמר מדין תורה עד חצות – יש לומר שלא גזרו אלא להצילו מאיסור כרת (כמו שכתב רש"י), וחייב כרת אין לאוכל אחר חצות אפילו לראב"ע, עד לבוקר שנעשה 'נותר'.

ועוד יש לומר, כיון שזמנו קצר, עד חצי הלילה, לא עשו חכמים הרחקה (קרן אורה).
א. נראה לפרש שאין חשש פשיעה רק כשזמנו ארוך, עד הבוקר, רק אז חוששים שמא ידחה המצוה וכתוך כך יפגע, אבל בזמן קצר, לא ראו צורך לגזור. וסברא זו מפורשת בדברי רבנו יונה ריש ברכות לענין קריאת שמע. וכן מפורש בגמרא בשבת (י.) שלכך בתפלת ערבית יש חשש פשיעה גדול יותר ממנחה.

ועוד נראה שחשו חכמים שמא אם יקבעו זמן קצר מחצות, לא נועיל כלום בתקנתנו, שהרי אין כולי עלמא זריזין, ויוותרו יותר פסחים מעתה שזמן האכילה נמשך עד חצות. ונראה שכל זה כלול בדברי הקרן-אורה.

ב. מה שכתב שלא גזרו אלא כלפי איסור כרת – כן כתב רבנו מנחם (חמץ ומצה ו. וכ"כ הצ"ח) בבאור דעת הרמב"ם, שלענין מצות מצה לא מצינו שתקנו חכמים עד חצות (ודלא כדברי הרא"ש והטור) – כיון שאין שייך שם איסור כרת. [וסברת 'מה לי איסור לאו מה לי איסור כרת' אינה אמורה לענין גזרת הרחקה, כפי שכתב באבני נזר י"ד תנ, ז].

ואעפ"כ לענין קריאת שמע, הגם שאין איסור בקריאתה אחר הזמן – גזרו חכמים (כבריש ברכות). ויש לחלק לפי שחששו יותר בדבר המסור לכל אדם באופן פרטי, והוא דבר המצוי בכל יום. ומכל מקום יש חילוק להרמב"ם, שלענין ק"ש פסק שבידיעבד קורא אחר חצות, ואילו לענין הקטר חלבים ואכילת פסח נראה מדבריו שאפילו בדיעבד אין זמנו אחר חצות, כמש"כ האחרונים – ויש לומר שבאיסור כרת החמירו חכמים בגזרתם יותר.
ע' באריכות בענינים אלו בשו"ת בית זבול ח"ב כה ובשו"ת פרי יצחק ח"ב ג.

'אם כן מאי אלא עד חצות [אלא] כי התם, מה התם דאורייתא אף כאן נמי דאורייתא' – ניתן לפרש, אילו היה מדרבנן וכדי להרחיק מן העבירה, אם עבר חצות ולא אחר – יאכל עתה שלא יבטל מצוותו. ומכך שאמרה המשנה בלשון החלטית 'ואינו נאכל אלא על חצות' – משמע שגם בדיעבד הדין כן, ומזה מוכיח שמשנתנו סוברת שעד חצות – דין תורה.

ואולם אין כן דעת הרמב"ם ז"ל, שפוסק כר' עקיבא שמדרבנן הוא, ואף על פי כן משמע מדבריו (כן הוכיח השא"ג א ד. וע"ע אבי עזרי (קמא) ק"ש א, ט) שגם בדיעבד לא יאכל אחר חצות, כי חכמים העמידו דבריהם, הגם שייבטל מן המצוה של תורה – כדי לעשות סייג לתורה.

וצריך לפרש לשיטתו שהדיוק הוא מכך ששינה התנא בלשוננו, שלענין תודה וחסאת שנה (נג. נה.) 'ונאכלים ליום ולילה עד חצות', ואילו בפסח שנה 'ואינו נאכל אלא בלילה, ואינו נאכל אלא עד חצות' – בא להשמיענו שהוא דין תורה, שלא כבתודה ובחסאת (עפ"י בית זבול ח"ב כח, א. עש"ע בכל הענין).

להלכה נחלקו הראשונים; הרמב"ם פסק כרבי עקיבא כאמור, וכן פסק הר"ף וכן הסכים הרא"ש. וכן דעת הרב המגיד, בעל העיטור והר"י מקורביל. ואילו רבנו חננאל (בפסחים קכ) והתוס' (כאן ובמגילה כא) כתבו שהלכה כרבי אלעזר בן עזריה, שכך דעת כמה סתמי משניות (ותוס' בפסחים כתבו שאין הדבר מוכרח). וכמה ראשונים נסתפקו בדבר, כיצד הלכה (כמובא בבאור הלכה תעז).

ונוגע הדבר למעשה; לענין זמן אכילת מצה וכזית של 'אפיקומן', וכן לענין אכילת מרור [הגם שהוא מדרבנן בזמן הזה] – יש להקפיד לאכלם עד חצות, שזמנם מקביל לזמן אכילת קרבן פסח (כמו שאמרו בפסחים קכ: לענין מצה). ובדיעבד – יאכל אחר חצות לחוש לדעת רבי עקיבא, אך ללא ברכה. וכן לענין קריאת ההלל בליל פסח וברכתו – יש ליוזר לכתחילה לקראו קודם חצות (עפ"י רשב"א ברכות ט ובשול"ת ח"א תמה; ר"ן סוף פסחים ופ"ב דביצה; רמ"א תעז, א ומשנה ברורה שם. וע"ש בהגר"א דהיינו משום כוס רביעי שדינו כפסח). והתוס' (במגילה כא.) כתבו שאין להחמיר בקריאת ההלל.

בשול"ת אבני נזר כתב שלראב"ע זמן אכילת הפסח עד חצות, מותר לאכול לאחר חצות דברים אחרים, כי לא אסרו לאכול אחר אכילת 'אפיקומן' אלא בתוך זמנו. ולפי זה כתב, הרוצה להמשיך סעודתו, יכול לאכול כזית מצה ל'אפיקומן' קודם חצות ויתנה שאם הלכה כראב"ע הרי מקיים בזה מצוותו, ואם הלכה כרבי עקיבא הרי זו אכילת רשות גרידא, ולאחר חצות הולך ואוכל דברים אחרים, ולבסוף אוכל כזית מצה כ'אפיקומן' לרבי עקיבא. ויש מפקקים על עצה זו. ע"ע 'טוב ראי' – סוף פסחים.

כללים

'לעולה גופה מנלן, דכתיב על יסוד מזבח העלה – למד על עולת חובה שטעונה יסוד' – כתב רש"י: בכדי נסבה, כי לאמיתו של דבר למדים זאת מ'קל וחומר', כדלעיל, אלא נקט כאן קיצור דברים כאומר אף לולא ה'ק"ו' היינו למדים מן המקרא הזה.

ומצינו עוד כעין זה בלשון הגמרא, שמובאת דרשה לדין מסוים, באופן שבאמת נלמד הדין ממקור אחר: ע' סנהדרין נד: 'נפקא ליה מכל שוכב... וברש"י, (וע' במצוין שם); ושם מג. עג. ובספר כסא רחמים שם. וע"ע במובא לעיל מח:

ע"ע: תוס' פסחים פג סע"ב; ר"ה ה: ד"ה שלמי; יומא מט: סד"ה שאני; סוכה כד: ד"ה בכתיבה; שם ל. ד"ה כי; ריטב"א שם כט: ריטב"א מו"ק ג. תוס' שם ח. ד"ה נפקא; תורא"ש ותוס' שאנן סוטה כד; תוס' סוטה לג. ד"ה אתיא; תוס' יבמות סח. ד"ה אי. וע"ש בתורא"ש שהביא דוגמאות לדבר (וע"ש עוד כמה שחילק); תוס' גטין כא: ד"ה ת"ל; רמב"ן קדושין ג: תורי"ד שם לו: תוס' שם נו. תוס' ב"ק סג. ושם עז: סד"ה זה; תורא"ש ב"מ י: תוס' וש"ר שם נו: תוס' שם קטו: תוס' סנהדרין לד: ד"ה כדכתיב; ושם סו תד"ה מא; שם עז: ריטב"א מכות ה: תוס' שבועות מב; ע"ז סו. מנחות מד: ד"ה מנחתם – דוגמאות רבות. וכן הביאו מהסוגיא שם שדרשו מהמקרא ובאמת מקור הדין מסברא ולא מדרשא, אלא שהגמ' נוקט דרשה הרהוטה. וכן שם עב. תד"ה מנין; תוס' חולין עד. ד"ה תרי; ר"ן שם קיג (מב). בדפי הר"ף ד"ה רב מרי; תוס' בכורות יד: ד"ה טוב; מעילה ח: ד"ה אלא.

וע"ע: כסף משנה פסוה"מ ב, ב; עצמות יוסף קדושין לח. רש"ש שבועות ז. (על תד"ה איתא); שפת אמת חגיגה י (על רד"ה מעילה); חזו"א או"כ קכד לדף כג, ב.

[ומצאנו גם כדומה לזה – שהגמרא נוקטת דרשה מסוימת, שלא באופן מדוייק, ובאמת הכוונה למידה אחרת שהתורה נדרשת בה –
 ועוס' סוכה כד: ד"ה תלמוד; תוס' גטין כא: ד"ה ת"ל; תוס' ב"מ קטו: ד"ה אבל. וע"ע משך חכמה – אמור כב,ה].

בדרך זו הלך רבינו הגדול, הרמב"ם ז"ל, שלעתים מביא מקור מדברי הכתובים, הגם שבגמרא למדו ממקור שונה –

ע' רמב"ם הל' תרומות ז,ג. (וע' יבמות עג,ב. אמנם במשל"מ שם כבר ציין לדעה בירו' כמוש"כ הרמב"ם); –
 רמב"ם יבום ו,ט ובמ"מ. (וע' קה"י יבמות א שהעיר דבגמ' דרשינן מיתורא ד–ה"ו ולא מעצם המשמעות, אך נראה דהרמב"ם נקט כעומק הפשט (ועתוס' יבמות ח,ב סד"ה כל) והדרש בא לגלויי ע"ז. וע' משך חכמה – תצא); –
 רמב"ם תמידין ב (בלח"מ שם ה"ב); –
 פסולי המוקדשין ב,ב ובכס"מ; –
 (וע' רמב"ן יבמות יא. ואין קושייתו על הרמב"ם שהמציא דרש שלא כתוב בגמ', אלא שמכאן למד עשה).

'שני כתובין הבאין כאחד אין מלמדין' – כתב רש"י שכשם שאין מלמדין בבנין אב, כך אין מלמדין אפילו בגזרה שוה.

והתוס' בקדושין (לד: ד"ה ה"א) משמע שחולקים (ובגליון הש"ס שם ציין לרש"י כאן. וע"ש עוד ב'גליון מהרש"א' בדרך מג.). וכן בתוס' בפסחים (סד:): משמע שבכל שאר המקומות, שני כתובין הבאים כאחד אינם מוציאים מכלל גזרה-שוה, שאין ג"ש למחצה. ע"ש.

ולכאור' בסוגיא בבכורות מט. משמע שלרע"ק אין ללמוד בג"ש. ואפשר שהכמים שם חולקים על כך, ע"ש. וכבר נגעו בדבר המפרשים – ע' חק נתן כאן; מהריט"א ושפ"א בכורות שם.

וכן בערכין יד: משמע שרבא סובר ש'שני כתובים' מוציאים מג"ש. ואולם הסיקו שם תניא כוותיה ולא מטעמיה. ואדרבה יש לשמוע מהברייתא שהיה ניתן ללמוד בג"ש אעפ"י שיש שם כמה כתובים הבאים כאחד. וע"ש בתוס' (ד"ה איבעיא) ובספר 'הפלאה שבערכין', וי"ל.

וע"ע שער המלך (עכו"ם יב,ג ד"ה ודע; ואולם); מלא הרועים (ח"ב אות ש ס' ו ט י; דבר שמואל (פסחים סד:)).
 [ב'הר צבי' כאן כתב לתלות מחלוקת זו בשאלה אם 'שני כתובין הבאים כאחד' רק 'אינם מלמדין', או הרי זה כלימוד הפוך שדוקא כאן הדין כן ולא בכל מקום (ע' בשאלה זו בתוס' קדושין לה. ד"ה אלא; רש"ש שם מב; תוס' ערכין ב. ד"ה קרבנו; ש"ך חו"מ שמח סק"ו). שאם הוא כלימוד הפכי – יש לומר שמלמד גם כנגד גזרה-שוה, אך אם אינו מלמד לכאן ולכאן – הג"ש במקומה עומדת. אך לפי זה צריך לישב דברי רש"י שבכאן עם דבריו בקדושין מג. (ד"ה ולמ"ד אין מלמדין) שמשמעם לכאורה שאין שני כתובים מלמדים שבכל מקום הדין שונה].

ולענין אם אפשר ללמוד בשני כתובים הבאים כאחד ב'קל וחומר' – ע' עצמות יוסף קדושין לד; גינת ורדים (לבעל פמ"ג, כלל יח); מלא הרועים כלל ב; אור גדול א (עמ' 38). ובתוס' יומא נט: (ד"ה והרי) משמע שאין ללמוד בקל וחומר.

ולענין היקש – ע' שו"ת בית זבול ח"ב טו,כו.

*

'...חכמת (ישעיה לג) – זה סדר קדשים...' (שבת לא).

'אם יש את נפשך לדעת, את שיעור קומתו של האדם ורב ערכו בעיני הקדוש ברוך הוא, בגלל

חכמתו אשר האציל עליו הבורא בתחילת יצירתו – לך אל סדר קדשים ולמד 'זחכם', ובהסתכלות עיונית בגנוי נסתרי, תקיים בך 'דע את עצמך' בהערכה נכונה, ואז תבין מה ה' אלקיך דורש ממך.

כלל גדול הוא בחוקים ומשפטים בכל ארצות תבל – שאחריות האדם על עלילותיו נידונה כפי ערך אישיותו וכפי השגתו. אין משפט אחד שוה לכן תרבות ולפרא, לחכם ולכסיל, לאיש תבונות ולאיש בער. ובהשפטים יחד איש יודע ספר, ואיש בלתי יודע קרוא וכתוב על מעשה פשע אחד, הראשון נחשב בעיני השופט היושב על כסא דין כמסית ומדיח שעונשו קשה, והשני נחשב כאיש שוגה ופתי, ולא יחשוב לו עונו כי רב הוא.

חכמינו אמרו 'הגד לעמי פשעם' – אלו תלמידי חכמים ששגגות נעשות להם כזדונות (אצל כמותם תמיד 'פשע'), 'ולבית יעקב חטאתם' – אלו עמי הארץ שזדונות נעשות להם כשגגות (אצל כמותם תמיד רק חטא שהוא שוגג). אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו שלא קראו ולא שנו, ונעלם מהם חומר החטא וענשו.

זאת היא תורת האדם בעמדו בדין, שהשכלתו ואחריותו תהיינה מקבילות זו אל זו. ומי שמוסיף דעת הוא מוסיף במדת אחריותו אפילו על מכשולים שנכשל בהם בשגגה, ואם הוא עני בדעת – אין אשמתו גדולה, אפילו בעשותו עון פלילי בודון.

'תני רבי שמעון בר יוחאי, אין העולה באה אלא על עבירת הרהורי הלב'. מכאן אתה למד את הרמה של השכל האלהי הדבוק באדם, בהלו אור הבהיר של 'נר ה' נשמת אדם' עלי ראשו. וגבהות האדם בשלטון השכל עושה אותו אחראי, אפילו על הרהורי לבו, מבלי עשות מאומה ומבלי דבר דבר. ואם חשב מחשבת עון או מחשבה של תועבה – אין נפשו נטהרת מטומאתה אלא בעולה, ואז, רק אז – 'ונרצה לו לכפר עליו'.

שוו בנפשכם אלמלא נתנה תורת העולה שהיא מכפרת על הרהורי הלב, מי הוא האיש שהיה מעלה על דעתו, שיש בחילו רוח בער כל מחשבה רעה מקרבו, ולא תקצר רוחו מהעמידו על טהרת הקדש אפילו בעשתונותיו וברוב שרעפיו?

אדרבה, הוא היה אומר בהצדק, איש בשרים הוא האדם, והרעיון כנחל שוטף, ואין לו מעצור בחושי הגופניים, ואין אדם שליט בכח על אנושי, שיחדל אותו מהעלות על לבו מחשבות מעולם המעשה ומעולם הדמיון. ומה אנוש כי תיסרנו על פשעי לבבו, שאין בהם תוצאות לא במעשה ולא בדבור?

אמנם בהגיגו בסדר קדשים יווכח האדם על ערכו, שהתורה מעריכו כאדם המעלה, ששאר רוח לו – היות בעל 'מחשבה זכה, העולה ביד האדם משלמות המושכלות המביאות להתדבק בשם יתעלה', 'כאילו הוא יד ימינו, אשר לא ישכחנה האדם כהרף עין לקלות תנועתה'.

חכמת אדם – זה סדר קדשים.

יש בו משום מלמד להועיל, להורות לאדם עלית נשמתו המקרינה אור החיים, ושבחילו להגיע על ידה לתכלית השלימות אפילו במצפוני הלב.

ואם נפש אחת תחטא, ועשתה אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשנה ולא ידע, ואשם, ונשא עונו – רבי עקיבא כשהיה מגיע לפסוק זה היה בוכה... איסי בן יהודה אומר ולא ידע ואשם ונשא עונו – על דבר זה ידו כל הדווים, על האחריות הגדולה המוטלת על ילוד אשה, שהוא עתיד ליתן דין וחשבון על כל מה שעשה בלא יודעים.

אדם אוכל ארוחתו, ולבו סמוך ובטוח שהוא אוכל דבר המותר, שהוא אוכל שומן, ואחר כך

נתעורר ספק, אולי אבל חלב שהתורה אסרתו, עליו להביא אשם תלוי 'להגן עליו מפני היסורים' שיעכבם מלבוא עליו בשביל שאכל מבלי זהירות קפדנית, ולא היה מחמיר על עצמו לבדוק ולחקור בחקירות ובבדיקות, על טיב האוכל שהוא שם לתוך פיו.

אדם מישראל שבשבילו נברא העולם, ופנים בפנים דבר אתו השם יתברך בהר מתוך האש, ויחסרהו מעט מאלקים, לא יעשה דבר כלאחר יד וכמסיח לפי תומו מבלי מחשבה תחילה ומבלי צרוף אחר צרוף בכל פעולותיו ותנועותיו. 'שהשוגג היה לו לבדוק ולדקדק, ואילו בדק יפה ודקדק בשאלות, לא היה בא לידי שגגה. ולפי שלא טרח בדרישה וחקירה ואחר כך יעשה – צריך כפרה'. יותר מזה, אילו על השגגות אשר בטומאת מקדש וקדשיו, שאין לו בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף, חטא שאין מכיר בו אלא ה', קבעה תורה כפרה בשעירי חטאת ברגלים ובשעירי חטאת בראשי חרשים.

'חכמת – זה סדר קדשים'. פרשת הקרבנות מפענחת גדולת קדושתו של אדם במסתרי נפשו, שאינה סובלת שום פגיעה של חולי חולין, אפילו אם פגעה בה בהרהורי הלב, והאדם בהכשלו במחשבה זרה, תורת העולה המכפרת על הרהורי הלב, מזכרת לו עונו והוא שב בתשובה שלמה, ובתשובתו הוא חוזר אל קדמות קדושתו ברוח נכון. וגם חושפת התבונה העליונה החבויה במשכיות נפש האדם, שיש באפשרותה חשוב אך ורק מחשבות טהורות נשגבות ונאצלות שאינן פרי 'יצר לב האדם', ושכולן אומרות כבוד והדר בהערצת השכל האנושי דורש אלקים.

הפך בו והפך בו בסדר קדשים, בו חכמה – הרגשה שכלית פנימית שהשראתה מלמעלה, וביסוד יסודו חינוך גבוה על יכולת התקדשות האדם, אשר בשורש נשמתו הוא מסוגל, שמחשבתו תהיה דבוקה תמיד באלקי אמת.

יהי רצון מלפניך ה' שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך' (מתוך מאמר הגר"י אברמסקי ז"ל – 'התורה ובני ישראל'. נדפס במבוא 'חזון יחזקאל' על התוספתא נדה-מקואות). עוד בענין סדר קדשים – סדר החכמה, ע' בספר 'שבט מיהודה' לגרא"י אונטרמן עמ' תסח.

שלישי פטור. וכן המחשב על אכילתו לאור שלישי – לא פסלו. ולדעת ר' יוחנן – חייב ופסול. ותניא כוותיה.

וכן פסק הרמב"ם (פסוה"מ יח, י. ותימה במש"כ בפנים מאירות' להלן צו: שהלכה כחזקיה).

פו. הבכור, המעשר (בהמה), והפסח – מי הם אוכליהם, מתי והיכן?

הבכור נאכל לכהנים, המעשר – לכל אדם. הפסח – למנויו.
הבכור והמעשר נאכלים בכל מאכל לשני ימים ולילה שביניהם. הפסח נאכל צלי בלבד, ואינו נאכל אלא בלילה, עד חצות. יש אומרים שעד חצות מדאורייתא (ראב"ע, וכן דייקו (נ): ממשנתנו. וכן דעת רבי אלעזר בברכות ט.). ויש אומרים מדרבנן (רבי עקיבא ורבי יהושע שם), כדי להרחיק את האדם מן העבירה).
כתבו התוס' שהלכה כראב"ע. ואילו הרמב"ם (ק"פ ח) פסק כרבי עקיבא. שלשתם נאכלים בכל העיר – לפנים מחזמות ירושלים.

דף נז

פז. א. מתן דמים של בכור מעשר ופסח, כיצד?

ב. מנין שהבכור נאכל לשני ימים ולילה, ומנין שניתן לכהן בתמותו או במומו?
ג. האם ניתן ללמוד מן הלמד בקדשים, דבר שבמקצתו הוא נלמד במקומו, ובמקצתו הוא למד ממקום אחר?
א. לתנא דמתניתין, שהיא דעת ר' יוסי הגלילי (כפרש"י), הבכור והמעשר והפסח דמיהם ניתנים בזריקה על המזבח, כנגד היסוד – מתנה אחת. ואילו לרבי עקיבא ולרבי ישמעאל (לז) – הפסח בשפיכה (וע"ש).

ב. הבכור נאכל לשני ימים ולילה, שהוקש לחזה ושוק של שלמים מובשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק הימין. ור' עקיבא דרש מיתור יהיה לך – הוסיף הכתוב הויה אחרת בבכור, שיהא דינו בשני ימים ולילה (ולא נקישנו לתודה ליום ולילה). ואילו רבי ישמעאל אומר שאין צורך בכך, שהרי תודה גופה נלמדת משלמים, ואינה חוזרת ומלמד בהקש).

גם בכור בעל מום ניתן לכהן; לר' ישמעאל למדים זאת מיתור יהיה לך – הויה נוספת. ולרע"ק למדים מובשרם – אחד תם ואחד בע"מ.

ג. בגמרא פרשו מחלוקת רבי עקיבא ורבי ישמעאל, האם 'הימנו ודבר אחר' (= דבר שמקצת ממנו נלמד במקומו ומקצתו ממקום אחר), נחשב כדבר הלמד ממקום אחר שאינו חוזר ומלמד, אם לאו.
משמע מרש"י שאם ההקש נצרך ללימוד דברים המפורשים במקומו – שוב ניתן ללמוד ממנו גם דברים שנלמדו ממקום אחר לדברי הכל [לפי האבעית אימא' עכ"פ]. לא נקרא 'דבר הלמד בהקש' שאין למדים ממנו, אלא אם ההקש כולו בא לצורך הדבר הלמד. והתוס' תמאו על כך מכמה מקומות.